

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

21(30)
2021

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**AKTUALIOJI ANTROPOLOGIJA: PASAULIO LIETUVIŲ
TYRIMAI IR IŽVALGOS**

Sudarytojai ASTA VONDERAU ir VYTIS ČIUBRINSKAS

**CURRENT ANTHROPOLOGY: WORLD LITHUANIAN
ANTHROPOLOGISTS' RESEARCH AND INSIGHTS**

Edited by ASTA VONDERAU and VYTIS ČIUBRINSKAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2021

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCINĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Haale / Saale, Germany

Jonathan Hill

Pietų Ilinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCINĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Lietuvos istorijos institutas

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	6
Editorial (<i>Asta Vonderau, Vytis Čiubrinskas</i>)	9

Aktualioji antropologija: pasaulio lietuvių tyrimai ir išvalgos / Current Anthropology: World Lithuanian Anthropologists' Research and Insights

Ką antropologija mums sako apie šiandieninį pasaulį? Apskritojo stalo diskusija (<i>parengė ir diskusijai vadovavo Kristina Jonutytė</i>)	11
What can Anthropology Tell us about the Contemporary World? A Roundtable Discussion (<i>discussion chair Kristina Jonutytė</i>)	

Straipsniai / Articles

Asta Vonderau

Debesijos plėtra Švedijoje: kritinis žvilgsnis į skaitmeninės ateities megaprojektus	33
Growing the Cloud: Investigating Mega Projects of the Digital Future in Sweden. Summary	49

Kristina Jonutytė

Tarp paklusnumo ir subversijos: buriatų budizmas ir valstybė	53
Between Submission and Subversion: Buryat Buddhism and the State. Summary	73

Eugenijus Liutkevičius

Ukrainos baptistų judėjimo transformacijos visuomenės pokyčių ir lūžių akivaizdoje	75
Transformations of the Ukrainian Baptist Movement in the Face of Societal Changes and Upheavals. Summary	96

Gediminas Lankauskas

Apie santuokos apeigų „valstybinimą“ sovietų Lietuvoje	99
On the 'Statising' of Marriage Rites in Soviet Lithuania. Summary	123

Dovilė Budrytė

Lytis, karas ir atmintis: „atminties taškai“ Lietuvos partizaniniame kare (1944–1953) dalyvavusių moterų pasakojimuose	127
Gender, War and Remembrance: 'Points of Memory' in the Narratives of Women Participants in the Partisan War (1944–1953) in Lithuania. Summary	146

Kiti straipsniai / Other Articles

Ilona Kazlauskaitė

- Migracija į Lietuvą studijų tikslais ir tarptautinių studentų identiteto
raiška integracijos ir atskirties perspektyvoje 149
Migration to Lithuania for Studies, and the Expression of the Identity
of International Student from the Perspective of Integration and
Exclusion. Summary 170

Vaida Rakaitytė

- Lauminėjimas* muziejuje: lietuvių liaudies žaidimo užrištomis akimis
gyvoji rekonstrukcija 173
Blind Man's Buff at the Museum: A Live Reconstruction of
the Traditional Lithuanian Folk Game *Lauminėjimas*. Summary 197

Konferencijos pranešimas / Conference Paper

Agnieška Avin

- Angažuotoji antropologija: kaip rašymas tampa politiniu 199
Engaged Anthropology: How Writing Becomes Political. Summary 204

Recenziniai straipsniai / Review Articles

Auksuolė Čepaitienė

- Apie besiplečiančią etnologinių tyrimų erdvę ir galimybes Lietuvoje 207
The Expanding Field and Opportunities for Ethnological Research
in Lithuania. Summary 215

Vytautas Tumėnas

- Kompleksinis žvilgsnis į lietuvių ir kitų baltų svaigiuosius gėrimus ir jų
apeigas 219
A Complex Look at Lithuanian and other Baltic Intoxicating Drinks
and their Rituals. Summary 234

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Donatas Brandišauskas. Leaving Footprints in the Taiga: Luck, Spirits
and Ambivalence among the Siberian Orochen Reindeer Herders
and Hunters (*Ieva Paberžytė*) 239
Felix Ringel. Back to the Postindustrial Future: An Ethnography
of Germany's Fastest-Shrinking City (*Aušra Teleišė*) 243

Gaila Kirdienė. Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 1: Brolystė ir vienybė; Lietuvių ir latvių muzikinis-kultūrinis bendravimas sovietmečiu politinio kalinimo ir tremties vietose 2: Vorkutos dainos. G. Kirdienė (sud.), D. Vyčinienė (pareng.) (<i>Rūta Žarskienė</i>)	246
Lina Leparskienė. Papasakoti Trakai (<i>Karina Firkavičiūtė</i>)	252
Klaudijus Driskius. Tirpstanti tapatybė: Baltarusijos lietuviai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	257

Konferencijos / Conferences

SIEF 15-asis kongresas Helsinkyje (<i>Ilona Kazlauskaitė, Anna Pilarczyk-Palaitis, Vidmantas Vyšniauskas</i>)	261
---	-----

Klaudijus Driskius. **Tirpstanti tapatybė: Baltarusijos lietuviai.** Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2020. 192 p.: iliustr.

Klaudijų Driskių pažįstame kaip foto menininką, kuriam niekada nebuvo svietimas mokslo pasaulis, o čia pirmoje vietoje visada buvo etnologija ir folkloristika – labiau ne kaip tyrimų sritis, bet veikiau kaip taikomosios sferos, kurių viena – kraštotyra – turbūt labiausiai atitinka jo kūrybinį polėkį. Neatsitiktinai jis 2011 m. buvo įvertintas Balio Buračo fotografijos meno premija.

Naujausias – recenzuojamas – Driskiaus darbas taikliai atspindi jungtį tarp fotografijos ir kraštotyros. Foto albumas papildytas atskira kraštotyrene knygos dalimi, pavadinta „Atskirtosios Lietuvos“ pasakojimai“, parengta kartu su Regimantu Pranaičiu. Tai pluoštas labai jautriai etnografiniu būdu užfiksuotų Baltarusijos paribio su Lietuva krašto žmonių gyvenimo istorijų, autentiškais liudijimais grįsti pasakojimai apie save ir kitus, neretai apie patirtus iššūkius siekiant išlaikyti savąją savastį – tautinę tapatybę – lietuviškumą.

Kitaip tariant, Baltarusijos lietuvių tapatybės raišką bandyta apčiuopti ir vaizdu, ir žodžiu. Fotografijos ir tekstai knygai-albumui sukurti 28 ekspedicijų, surengtų į Baltarusijos lietuvių gyvenamas vietas, medžiagos pagrindu. 2012–2018 m. dirbta Astrave, Ašmenoje, Duboke, Gervėčiuose, Gėliūnuose, Galčiūnuose, Giriuose, Kerplėšinėje, Knystuškėse, Mockose, Petrikuose, Varnionyse. Tekstai (nors ir pateikti atskirai) palydi ir pakomentuoja kiekvieną fotografiją ir kartu ją įprasmina socialiniu – kultūriniu – moraliniu jos rodomų žmonių gyvenimo turiniu.

Natūraliai kyla klausimas: koks tai kraštas ir kuo saviti to krašto žmonės,

kuriems skirtas šis leidinys? Atsakymas atrodytų paprastas: paribio su Lietuva lietuviai, kurie, kaip ir Lenkijos Punsko krašto lietuviai, yra etninių lietuvių žemių palikuonys, tyrinėti ir aprašyti ne vienoje etnologinėje studijoje ar kraštotyrene knygoje. Kompleksinius ir atskiromis temomis etnologinius Baltarusijos lietuvių tyrimus Lietuvos istorijos institutas ir kiti Lietuvos mokslininkai atlieka nuo XX a. šeštojo dešimtmečio (Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2019. Etnografinių tyrimų laukas už Lietuvos ribų: šeima ir jos papročiai, *Lituanistica* 65, 2(116): 124–139). Svarbūs ir lingvistų, folkloro tyrinėtojų bei kraštotyrintinkų darbai, išleisti po Berlyno sienos griūties: Norberto Vėliaus sudaryta rinktinė *Gervėčiai* (1989) bei dvitomis *Lydos krašto lietuviai* (2002), taip pat Juozo Maceikos *Lazūnai* (1998). Tyrimai vyksta ir Baltarusijoje (plg. Внуківіч, Ю.І. 2010. *Літоўцы Беларусі: этналагічнае даследаванне*. Мінск: Беларуская навука).

Tad šių, taip pat istorinių-demografinių ir kt. tyrimų kontekste Driskiaus albumas-knyga – tai iliustratyvus ir kartu puikus taikomosios etnologijos pavyzdys, kai krašto žmonių socialinė ir kultūrinė raiška, jos savitumas pateikiama per vizualią kultūrinio paveldo ir naratyvais reiškiamo kraštiečių identiteto prizmę. Leidinys įtaigiai byloja apie vietos žmonių gyvenimą, jų laikyseną, iliustruoja kalbos (kuri aiškiai atspindi vykstančius asimiliacinius procesus) bei visą kultūrinį koloritą, socialinės atminties klodus, moralines nuostatas ir kt., žodžiu – visa tai, ką galėtume aprėpti leidinio pavadinime įrašyta sąvoka *tapatybė*, jeigu ją suprasime kaip resursus, kuriais remiantis konstruojamas ribų braižymas tarp ‚savųjų‘ ir ‚kitų‘.

Čia glūdi ir recenzuojamo leidinio intriga – *tirpstanti tapatybė* – tiesiogiai atitinkanti šiuolaikiniuose socialiniuose tyrimuose paradigmiskai akcentuojamą identiteto

procesualumą kartu suaktualinant realiai šiuolaikinėje Baltarusijoje vykstantį vietinio lietuviškumo kaip tradicinio gyvenimo būdo aižėjimą bei spartėjančią vietinio jaunimo asimiliacijos procesą, kurį tiesiogiai veikia urbanizacija. Albumo nuotraukose įamžintas laikotarpis nuo 2011 iki 2018 m., kai didelę įtaką darė ir tebedaro Astravo atominės elektrinės kaimynystė, nes dauguma lietuviškų kaimų ir miestelių yra vos už kelių kilometrų nuo jos statybų. Knygai pratarinę parašęs Vytautas Ališauskas šią elektrinę įvardija taikliai: „mitologinis galiūnas, perstumdantis visą socialinį, kultūrinį, kalbinį ir net religinį regiono landšaftą“ (p. 7). Akivaizdu, Driskiaus ir Pranaičio atliktas darbas turi išliekamąją vertę.

Apskritai žvelgiant leidinys svarbus savito žanro – vaizdo ir žodžio jungties – Baltarusijos lietuvių krašto kultūrinio paveldo ir dabarties (ypač kaimo kasdienybės) fiksiacija. Tai tikrai profesionali fotofiksacija, susifokusuojanti į kasdienybę, netgi rutiną, kur gausu iš praeities ataidinčių artefaktų, ar tai būtų butis, ar memorialiniai paminklai, ar nematerialus šiandien tebe Palaikomas kultūrinis paveldas – tradiciniai amatai, kalendorinių švenčių ratas: Velykų šventės, Sekminių papročiai, gegužinės ir birželinės pamaldos, Švč. Trejybės atlaidai, kryžiaus kelias palei Nerį (Viliją) Duboke, Žolinė, Kalėdos bei šeimos papročiai (krikštynos, vestuvės, laidotuvės). Krašto gyvenimas atspindėtas per charakteringų žmonių portretus, išryškinant ir dabarties kasdienybę. Nors iš daugelio fotografijų – ypač iš senyvo amžiaus žmonių veidų – žvelgia tradicijų ir lietuviškojo paveldo pėdsakai, apstu ir moderniosios, man pasirodė, kad net pakankamai užsitęsiosios, „kolūkietiškos“ dabarties. Paveldą bando atsverti, bet neatsveria, dabarties vaizdai su lietuviška mokykla Rimdžiūnuose, bažnyčia, kolektyviniais ūkio darbais ir vaikų žaidimais.

Leidinio tekste pabrėžiamas autentiškas pasakojimas, kuris net ir perpasakojant stilistiškai išlieka etnografinis – čia pabrėžiamas *emic* aspektas: užfiksuotos vaizdinės ir naratyvinės realijos yra „iš pirmų lūpų“, paremtas autoriaus daugybiniu dalyvavimu Baltarusijos lietuvių kasdienėse ir šventinėse terpėse. Čia gausu įvairiausių vietinių žmonių bylojimų, be galo žodingų, žavinčių nė kiek nepakeista kalba, labai jautrių asmeninių, šeimyninių pasakojimų nuo kraupių atsiminimų apie Armijos Krajovos siautėjimą (p. 175) iki skaudžių atsiminimų iš sovietmečio: „katrie vyrai dirbo prie traktorių, katrie sėjo – visi pašmirė. Pirmą grūdai buvo trūčyti smagiai dulkes kaip duos unt tos sėjalkos ataina nuog traktoriaus visas raudonas, mėlynas. Nė vienas pensijos nesulaukė“ (p. 159–160). Čia yra ir vizijų: „Švenčiausioji Mergelė Marija ištiesė į mane rankas ir žengė iš švento paveiklo“ (p. 152), ir švenčių laukimo: „Šventai Trejybei pradėdam ruošti ketvirtadienį. Jau iš ryto su tėveliu, seserimis važiuojam šilo medžian. Ten daugiausia meškešionių ir žalumynų. Augulio sūnai pripjauna ažuolo šakų, atitempia. Ruošiamės vainiko pynimui“ (p. 153), ir tradicijų, pavyzdžiui, tradicinės žvejybos – oliavimo – žuvų gaudymo rankomis, aprašymų: „sušilus Aluošos vandenims oliaujama pavieniui arba dviese... Neri vandenin, upės krantuose prie akmenų ir žolių žvalgaisi žuvis. Pamatei – sudrumsti vandenį, kad žuviai blogiau matytųsi, kiši rankas... palengva, labai švelniai palieti žuvį, lyg nieko nesiruoštum daryti... Tikrai nepavyks, jeigu bandysi griebti greitai. Ramiai, vos liesdamas pelekus glostai, slenki link galvos. Paskui staigiai suimi, spaudi prie kelmo ar upės dugno. Žuvis tavo!“ (p. 158).

Krinta į akį, kad *tirpstančią tapatybę* turbūt ryškiausiai šiandien palaiko bažnytinio kalendoriaus laikymasis ir religija šeimose. Kaip taikliai pažymi Ališauskas,

tai „tradicinis liaudinis maldingumas“ kuris „čia tebėra subtili jungtis su šimtamete praeitimi; pergyvenęs prievartinę ateizaciją, kolchozinimą, naujos epochos gūsi, jis tebėra gyvas, nors ir tirpstantis – kaip viso gyvenimo formos“ (p. 7).

Džiaugdamosis naujausiu Driskiaus albumu-knyga, norėčiau ją įvardinti kaip vizualinės antropologijos darbą, kuriame

randame ne tik patyrusio foto menininko užfiksuotus Baltarusijos lietuvių veidus, bet ir tradicinę bei dabarties kultūrą, vietinių žmonių gyvenseną, jų savasties raišką, sukurtus autentiškus, neretai žaismingus ir ironiškus herojų portretus, autoriaus gretinamus su žodžiu. Tai savitas žanras, puikiai atspindintis krašto žmonių ir kultūros unikalumą.

Vytis Čiubrinskas
Vytauto Didžiojo universitetas